

Національний аерокосмічний університет
«Харківський авіаційний інститут»

ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Навчальний посібник

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора *О. М. Литвинова*,
доктора юридичних наук, професора *С. М. Мельника*

Харків
«Право»
2026

DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178759636>
УДК 344(477)(075.8)
B53

Авторський колектив:

*Н. С. Філіпенко, В. І. Павликівський, С. Ю. Лукашевич, І. Ю. Тур,
Л. М. Мандрика, Я. В. П'янова*

Рецензенти:

кандидат юридичних наук, доцент *В. Ф. Оболенцев*;
кандидат юридичних наук, доцент *Т. А. Шевчук*

Військове право України : навч. посіб. / [Н. С. Філіпенко, В. І. Павликівський, С. Ю. Лукашевич та ін.] ; за заг. ред. О. М. Литвинова, С. М. Мельника ; Нац. аерокосмічний ун-т «Харківський авіаційний інститут». – Харків : Право, 2026. – 240 с. – DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178759636>.

ISBN 978-617-8759-63-6

Навчальний посібник присвячено комплексному аналізу сучасних викликів національній безпеці України та правовим механізмам їх подолання в умовах правового режиму воєнного стану. Висвітлено не лише традиційні аспекти відсічі збройній агресії, а й новітні форми гібридного протистояння: інформаційно-психологічні операції, кіберагресію, акти тероризму й системні порушення норм міжнародного гуманітарного права. Особливу увагу приділено питанням правової визначеності дій військовослужбовців, специфіці виконання судових рішень у військовій сфері, а також етичним стандартам служби та забезпеченню гендерної рівності в ЗСУ. Видання має на меті сформувати у майбутніх правників нове бачення ролі права як стратегічного інструменту оборони та підготувати фахівців, здатних діяти відповідально, базуючись на національному законодавстві та міжнародних стандартах безпеки.

УДК 344(477)(075.8)

ISBN 978-617-8759-63-6

© Філіпенко Н. С., Павликівський В. І., Лукашевич С. Ю. та ін., 2026

Зміст

Перелік умовних скорочень	4
Вступне слово.....	5
Передмова	6
Розділ 1	
ПРЕДМЕТ І СИСТЕМА ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА	8
Розділ 2	
ПРИНЦИПИ, ФУНКЦІЇ ТА МЕТОДИ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА.....	11
Розділ 3	
ДЖЕРЕЛА ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА.....	23
Розділ 4	
АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ КРАЇН – ЧЛЕНІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ	45
Розділ 5	
ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ, КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ	57
Розділ 6	
ЗАСАДИ ВІЙСЬКОВОГО ОBOB'ЯЗКУ ТА ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ	62
Розділ 7	
ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ.....	154
Розділ 8	
ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ПОНЯТТЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ, НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ	194
Розділ 9	
РОЗГЛЯД КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: НОРМАТИВНА БАЗА, ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	210
Розділ 10	
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ СТОСОВНО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	218
Список джерел	226
Додатки	232

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВРУ	– Верховна Рада України
ВЛК	– військово-лікарська комісія
ГШ ЗСУ	– Генеральний штаб Збройних Сил України
ДПСУ	– Державна прикордонна служба України
ДСНС	– Державна служба України з надзвичайних ситуацій
ЄС	– Європейський Союз
ЗСУ	– Збройні Сили України
КК України	– Кримінальний кодекс України
КПК України	– Кримінальний процесуальний кодекс України
КСУ	– Конституційний Суд України
КУпАП	– Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВС України	– Міністерство внутрішніх справ України
МКС	– Міжнародний кримінальний суд
МОУ	– Міністерство оборони України
НАТО	– Організація Північноатлантичного договору (North Atlantic Treaty Organization)
НГУ	– Національна гвардія України
ОВА	– обласна військова адміністрація
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
ОЗ	– оборонні закупівлі
ОПК	– оборонно-промисловий комплекс
РНБО	– Рада національної безпеки і оборони України
СБУ	– Служба безпеки України
ССО	– Сили спеціальних операцій Збройних Сил України
ТЦК та СП	– територіальний центр комплектування та соціальної підтримки
УДО	– Управління державної охорони України
JATEC	– Спільний центр з аналізу, підготовки та навчання НАТО-Україна (Joint Analysis, Training and Education Centre)
NFM	– Нова модель сил НАТО (NATO Force Model)
STANAG	– Угода з стандартизації НАТО (Standardization Agreement)

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні колеги та друзі!

З огляду на динамічну трансформацію воєнно-політичної обстановки у світі та тривалість актуальних загроз, сучасні виклики національній безпеці України набувають системного й багатовимірного характеру. Вони охоплюють не лише традиційні форми військової агресії, а й новітні прояви гібридного протистояння: інформаційно-психологічний тиск, терористичні акти, кібератаки на критичну інфраструктуру, а також спроби перешкодити інтеграції України в міжнародні системи колективної безпеки.

У таких умовах особливою актуальності набуває переосмислення правових механізмів реагування, зокрема у сфері військового права. Це має забезпечити належне функціонування сектору безпеки і оборони, правову визначеність дій військовослужбовців та ефективне виконання судових рішень щодо них. Сьогодні ми говоримо про війну нового покоління, де збройні дії поєднуються з інформаційними операціями та порушеннями норм міжнародного гуманітарного права. Держава-агресор намагається зруйнувати не лише наші міста, а й саму систему права як основу цивілізації. Проте наша відповідь – це не лише зброя, а й закон. Саме тому цей навчальний посібник є свідченням нашої боротьби за верховенство права над ідеологією насильства.

Ми проаналізували чинне законодавство України – закони «Про національну безпеку України», «Про правовий режим воєнного стану», «Про військовий обов'язок і військову службу», положення Кримінального кодексу України – та зіставили їх із міжнародними стандартами: Женевськими конвенціями, практикою Міжнародного кримінального суду, стандартами НАТО (STANAG), досвідом США, Канади та ЄС. Ми адаптували ці норми до українських реалій, перетворивши досвід війни на знання для нових поколінь.

Сьогодні студенти юридичних і військових спеціальностей опановують військове право як дисципліну, що формує не лише тактичні навички, а й етику, відповідальність та усвідомлення того, що справжня сила України – у праві. Навчальний посібник «Військове право України» спрямований у майбутнє. Він про армію, яка не лише захищає території, а й утверджує міжнародний правопорядок. Про країну, яка довела: навіть під час війни право залишається незламним.

*З найкращими побажаннями
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
Олексій ЛИТВИНОВ*

ПЕРЕДМОВА

Сучасні воєнні ризики та виклики національній безпеці України набули безпрецедентного характеру у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом, що триває з 2014 року та переріс у повномасштабну військову агресію Російської Федерації. Ця агресія, яка досягла своєї критичної фази у 2022–2025 роках, супроводжується системним застосуванням гібридних засобів впливу: від інформаційно-психологічних операцій і кібератак до диверсій, ударів по об'єктах критичної інфраструктури та спроб блокування євроатлантичної інтеграції України. Воєнно-політична обстановка змінюється динамічно, а характер загроз є довгостроковим, комплексним і багатовимірним.

У відповідь на ці виклики Україна здійснює масштабну трансформацію сектору безпеки і оборони. Вона включає не лише технічне переозброєння, а й глибоку реформу нормативних засад функціонування Збройних Сил України. Особливу роль у цьому процесі відіграє військове право як галузь, що забезпечує юридичну визначеність дій військовослужбовців, регулює застосування сили, окреслює межі відповідальності та гарантує дотримання міжнародних стандартів ведення війни. Актуальність вивчення військового права зростає в умовах поглибленої взаємодії із силами НАТО, залучення України до багатонаціональних операцій та необхідності фахового супроводу рішень безпосередньо у зоні бойових дій.

Сучасні безпекові операції дедалі частіше поєднують військовий, цивільно-військовий та правоохоронний компоненти. Це вимагає не лише оперативного реагування, а й глибокого правового осмислення нових реалій – від захисту цивільного населення згідно з Женевськими конвенціями 1949 року та Додатковими протоколами до них, до регулювання діяльності воєнізованих формувань (ст. 260 Кримінального кодексу України) та імплементації норм операційного права.

Очевидною є необхідність перегляду теоретичних засад військового права, значна частина яких тривалий час базувалася на застарілих правових доктринах. Запровадження євроатлантичних стандартів, що довели свою ефективність у демократичних державах, потребує систематизації знань про особливості військово-правових відносин, напрацьованих за роки незалежності України. Вітчизняне військо має набути нових спроможностей через впровадження принципів управління, прийнятих у державах – членах НАТО, та забезпечення високого рівня професійної етики особового складу.

У цьому контексті авторський колектив навчального посібника «Військове право України» ставив за мету заповнити прогалини у теоретичному та методологічному підґрунті цієї дисципліни. Під час підготовки було враховано як вітчизняний досвід, так і передові практики НАТО та держав-партнерів. Залучення до роботи провідних науковців, викладачів вищої школи та військових юристів-практиків дозволило комплексно охопити найважливіші аспекти теорії та практики.

Посібник орієнтований на студентів старших курсів, майбутніх офіцерів, а також на широке коло фахівців, які цікавляться роллю ЗСУ в демократичному суспільстві. Його мета – не лише надати базові знання, а й сформувати правниче мислення, здатне до критичного аналізу та адаптації до нових глобальних викликів. Військове право розглядається у тісному взаємозв'язку з конституційним, міжнародним гуманітарним та адміністративним правом, що забезпечує необхідну міждисциплінарну глибину засвоєння матеріалу.

ПРЕДМЕТ І СИСТЕМА ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА

Право – це фундаментальний інститут суспільного життя, сформований людством протягом тисячоліть цивілізаційного розвитку як універсальний механізм регулювання соціальних відносин. Воно забезпечує порядок, стабільність і гармонію в суспільстві, визначає межі допустимої поведінки, закріплює права й обов'язки громадян, а також регулює взаємодію між особою, державою та іншими суб'єктами суспільних відносин. Основна функція права – гарантувати передбачуваність соціальних процесів, правову визначеність і захист інтересів як окремих осіб, так і суспільства в цілому.

У сучасному світі, ознаками якого є швидкі технологічні зміни, глобалізація, цифровізація, транснаціональні виклики та геополітична нестабільність, правова система постійно еволюціонує. Воно виконує не лише нормативну, а й адаптивну функцію, реагуючи на нові реалії: регулює відносини у цифровому просторі, забезпечує кібербезпеку, визначає правовий статус штучного інтелекту, захищає персональні дані, а також відповідає на виклики, пов'язані з кліматичними змінами, міграційними процесами і транснаціональною злочинністю.

Особливо гостро право стикається з наслідками масштабних збройних конфліктів і воєн, які ставлять під загрозу міжнародний правопорядок, порушують норми гуманітарного права, призводять до масових порушень прав людини, вимушеної міграції та руйнування інфраструктури. У цих умовах право стає не лише інструментом відновлення справедливості, а й засобом запобігання агресії, захисту цивільного населення, забезпечення відповідальності за воєнні злочини та відновлення правової державності в постконфліктних суспільствах. Міжнародне право, зокрема Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи, а також Римський статут Міжнародного кримінального суду, відіграють ключову роль у захисті фундаментальних цінностей у періоди війни.

У правовій системі України відбувається активне формування нових комплексних галузей права, що виникають у відповідь на розвиток специфічних сфер суспільних відносин. Останніми роками особливої актуальності набули: інформаційне право (у зв'язку з упровадженням електронного реєстру призовників «Оберіг»); медичне право (через реформу військово-лікарських комісій після скасування статусу «обмежено придатний»); космічне право (у контексті використання супутникових систем для оборонного моніторингу); освітнє право (щодо гарантій для мобілізованих студентів) та військове право як системна реакція на тривалий воєнний стан.

Навчальне видання

Філіпенко Наталія Євгенівна,
Павликівський Віталій Іванович,
Лукашевич Сергій Юрійович та ін.

ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО

Навчальний посібник

Редактор *Є. В. Дмитренко*
Верстка *О. А. Лисенко*

Підписано до друку 23.02.2026. Формат 70×100/16.
Ум. друк. арк. 19,4. Обл.-вид. арк. 14,4. Тираж 100 пр. Зам. № 584

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>
E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, м. Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017